

Latvijas Universitāte
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Psiholoģijas nodaļa

Psiholoģijas bakalaura studiju
programmas
studenta **Mārtiņa Boša**
stud. apl. Nr. mb 12012

Bakalaura darbs
**Pusaudžu vecuma bērnu agresijas izpausmes
un vecāku kompetences izjūta**

Darba vadītāja
doc., Dr. Psych. **Laura Pirsko**

Rīga 2012

Saturs

Rezumējums.....	2
Abstract.....	3
Ievads.....	4
Pusaudžu vecumposma īpatnības un agresijas izpausmes.....	6
Pusaudžu vecumposms un tā psiholoģiskie aspekti.....	6
Pusaudžu agresija un tās izpausmes veidi.....	8
Vecāku kompetences izjūta un pusaudžu agresīvā uzvedība.....	13
Vecāku kompetences izjūta un vecāku kompetences aspekti.....	13
Pusaudžu agresijas izpausmju un vecāku kompetences izjūtas mijiedarbība.....	17
Metodes.....	19
Pētījuma dalībnieki.....	19
Instrumentārijs.....	20
Procedūra.....	21
Rezultāti.....	22
Iztirzājums.....	24
Nobeigums.....	28
Izmantotās literatūras saraksts.....	30
Pielikumi.....	34
1. pielikums.....	34
1. pielikuma turpinājums.....	35
2. pielikums.....	36
2. pielikuma turpinājums.....	37

Rezumējums

.Autora pētījums tika veikts, lai noskaidrotu pusaudžu agresijas saistību ar vecāku kompetences izjūtu.

Pētījuma mērķis bija analizēt pusaudžu agresiju, tās cēloņus un vecāku kompetences izjūtu.

Notika datu vākšana ģimenēs, izlases veidošana ir izlases kopa ar 60 respondentiem (N=60), no kuriem 30 ir pusaudži vecumā no 13 – 17 gadiem (15 zēni un 15 meitenes) un 30 vecāki vecumā no 32 -53 gadiem (13 tēvi un 17 mātes).

Teorijas daļā ir apkopota psiholoģiskā literatūra par pusaudžu uzvedības problēmām, tās teorijām, rašanās iemesliem, izpausmes formām saistībā ar ģimenes vidi – audzināšanas stilu, kurā tiek vai netiek apmierinātas bērnu vajadzības

Pētījumā izmantotās metodes – pusaudžiem - Agresijas aptauja (The Aggression Questionnaire, Buss, A. H. & Perry, M., 1992). Latvijas versija A. Gaitnieces-Putānes (2006) adaptācijā, tās uzlabojumus veikušas S. B. Sebre un I. Bite; vecākiem – „Vecāku kompetences izjūtas skala” („The Parenting Sense of Competence Scale”, Johnston & Mash, 1989). Latvijā šo aptauju ir adaptējusi I. Skreitule - Pikše (2008).

Teorētiskās daļas galvenie secinājumi: jo augstāka ir vecāku kompetence, jo zemāka ir viņu bērnu agresijas izpausme. Autora pētījumā tiek uzrādīts, ka nav saistība starp pusaudžu agresijas izpausmēm un vecāku kompetences izjūtu.

Rezultātus un to interpretāciju praktiski var izmantot sociālo zinātņu un psiholoģijas studenti, vecāki, psihologi, kuri vēlas paplašināt savu redzesloku.

Atslēgas vārdi: agresija, pusaudži, vecāku kompetence, vecāku kompetences izjūta, uzvedība, pašvērtējums.

Abstract

Author's research was conducted to establish if adolescent aggression is linked to the parenting sense of competence.

The goal of the research was to analyse adolescent aggression, its causes and parenting sense of competence.

Data collection in family and formation of the sample, the sample consisted of a total of 60 respondents (N=60), of which 30 were adolescents in the age from 13 to 17 (15 boys and 15 girls) and 30 parents in the age from 32 to 53 years (13 fathers and 17 mothers).

The theoretical part of the present thesis summarises the psychology literature adolescent behaviour issues, theories of, causes of emergence, forms of expression in relation to the family environment, approach to upbringing in the sense if it does or does not satisfy the needs of a child.

The following methods were used in the course of the research – in relation to adolescents – Aggression Questionnaire (Buss, A. H. & Perry, m., 1992). Latvian Version as adapted by Gaitniece-Putane, A. (2006), improved by S. Sebre and I. Bite; in relation to parents – “The Parenting Sense of Competence scale” (Johnson & Mash, 1989). In Latvia this questionnaire was adapted by I. Skreitule – Pikse (2008).

The principal conclusions of the theoretical part are as follows – the higher the parenting competence, the lesser the aggression expressed by the child of such parents. The research by the author reveals that there is no link between the adolescent expressions of aggression and parenting sense of competence.

The results and interpretation contained herein may be used on practical basis by the students of social sciences and psychology, parents, psychologists wishing to expand their outlook.

Keywords: aggression, adolescents, parenting competence, parenting sense of competence, behaviour, self-assessment.

Ievads

Ikviens no mums ir indivīds ar sociālajām vērtībām, uzskatiem un psiholoģiskajām rakstura īpašībām, kas padara ikvienu no mums par individualitāti. Tai, pat laikā, ikviens no mums ir sociuma sastāvdaļa, bez kura katra atsevišķa indivīda eksistence nebūtu iespējama.

Tā, ikviens no mums, katru dienu saskaras ar kontaktsituācijām, kurās piedalās viens vai vairāki sociālās vides subjekti.

Arī pusaudži ir daļa no sociālās vides. Arī pusaudži katru dienu iesaistās kontaktsituācijās ar citiem pusaudžiem, kas ir daļa no kopējā sociuma. Negatīvu kontaktsituāciju gadījumos ir iespējamas agresijas izpausmes dažādos veidos.

Kas īsti ir agresija? Agresijas jēdzienu ir centušies izskaidrot daudzi autori un pētnieki, gan psiholoģijā, gan socioloģijā, gan bioloģijā un citās ar šīm zinātnēm saistītās jomās. Pastāv divi viedokļi, kāpēc notiek agresīvs uzbrukums: pirmkārt, agresijas iemesls ir frustrācija; otrkārt, agresija veidojas kā iemācīta, sociāli akceptēta uzvedības forma. Taču atšķirībā no psihologu viedokļiem, biologi agresiju saprot, kā iedzimtu instinktu. Tomēr darba autors uzskata, ka, kaut arī agresija ir negatīvu un destruktīvu emociju izpausmju kopums, agresijai ir jāpiemīt, tā ir jāizjūt, lai izprastu tās negatīvās un destruktīvās sekas, kuras ietekmē jaunieša personības attīstību. Pasaule bez negatīvo emociju un ļaunuma apziņas būtu utopija, jo viss, kas tiktu darīts, tiktu uzskatīts par labu, tātad arī agresija būtu laba izpausme, jo neviens jau neapzinātos, ka tā ir slikta.

Arī vecāki ir daļa no sociālās vides, un lielu daļu dzīves pieredzes, arī negatīvās, pusaudži pārņem no saviem vecākiem, Tāpēc būtiska un svarīga ir vecāku audzināšanas kompetence un spēja izvēlēties pareizo audzināšanas stilu, lai pusaudža personības socializācija notiek pozitīvā attīstībā, kas veido pusaudzi, kā demokrātisku un sociāli kreatīvu sabiedrības daļu.

Pētījuma mērķis: noskaidrot pusaudžu agresijas saistību ar vecāku kompetences izjūtu.

Pētījuma jautājums: vai pastāv saistības starp pusaudžu agresijas izpausmēm un vecāku kompetences izjūtu?

Pētījuma mainīgie lielumi: pusaudžu agresija un vecāku kompetences izjūta.

Pētījuma izlase: sākotnējo datu vākšana ģimenēs, izlases veidošana hipotētiski – 30 pusaudži un 30 vecāki.

Pētījuma dizains un datu ievākšanas metodes. Veicot pētījumu, autors apskatīs vairākas agresijas teorijas: psihoanalītiskā teorija (Z.Freud), sociobioloģiskā teorija, frustrācijas teorija, sociālas iemācīšanas teorija (Skinner, 1938; Bandura, 1977; Averill, 1983). Latvijā agresiju ir

pētījuši tādi autori, kā I. Poudžunas, J. Roze, A. Gaitniece – Putāne. Latvijā agresijas aptaujas (The Aggression Questionnaire, Buss, A. H. & Perry, M., 1992) adaptāciju ir veikusi A. Gaitniece – Putāne (2006). Tās uzlabojumus ir veikušas S. B. Sebre un I. Bite. Darba pētījums tiks veikts ar nolūku rast saistību pusaudžu uzvedības problēmām (agresijas izpausmes) un vecāku kompetences izjūtai. Latvijā “Vecāku kompetences izjūtas skalas” („The Parenting Sense of Competence Scale”, Johnston & Mash, 1989) adaptāciju ir veikusi I. Skreitule – Pikše (2008). Šie iegūtie rādītāji tiks savstarpēji salīdzināti.

Darba teorētiskajā daļā ir apskatīti agresijas rašanās cēloņi pusaudžiem un to izpausmes, aprakstīts pusaudžu vecums un tā īpatnības, agresijas būtība, kā arī vecāku kompetences izjūta, vecāku kompetence un tās ietekme uz pusaudžu uzvedību.

Darba apjoms ir 37 lpp., izmantotās literatūras apjoms 54 avoti, 3 tabulas, 2 pielikumi.

Pusaudžu vecumposma īpatnības un agresijas izpausmes

Pusaudžu vecumposms un tā psiholoģiskie aspekti

Lai izprastu agresivitātes rašanās cēloņus pusaudžiem, ir jāapzina un jāanalizē pusaudži, kuriem šī darba robežās tiks pētītas agresijas izpausmes. Voldemārs Zelmenis (1991) savā grāmatā „Īss pedagoģijas kurss”, izanalizējot vairāku psihologu un pedagogu darbus raksta, ka pusaudžus pieņemts iedalīt divās apakšgrupās:

- jaunākais posms 11 līdz 13 – 14 gadiem;
- vecākie pusaudži 13 – 14 līdz 15 – 16 gadiem (Zelmenis V.,1991).

Savukārt Eriks Eriksons (Erik Erikson) apvieno pusaudžu gadus un gadus pēc pusaudža gadiem, un dēvē tos par agrās jaunības stadiju no 12 līdz 18 gadiem. Eriksons runā par identitātes krīzi šajos gados. Viņš runā par to, ka līdz noteiktam vecumam cilvēks savu identitāti neizvēlas, tā viņam ir dota līdz ar dzimšanu, ģimeni, sabiedrību, kurā viņš atrodas. Identitātes krīze var sākties brīdī, kad cilvēks pirmo reizi savā dzīvē nostājas patstāvīgas dzīves priekšā. Ir jāizvēlas sava identitāte. Pozitīvais – pusaudža tiekšanās pēc ideāla, tā meklējumi, negatīvais – pusaudža maksimālisms. (E. Erikson, kā minēts Reņģe, V. 1999).

Igors Puškarovs (Puškarov) norāda uz pusaudžu atšķirīgām attīstības fāzēm atkarībā no dzimuma. Viņš arī uzsver, ka pusaudžu vecumposms ir pats problemātiskākais. Pusaudža vecumā notiek intīma romantiskā attīstība, noris liels augšanas lēcienš. Visnopietnākās izmaiņas skar dzimumsfēru. Pusaudžiem nereti ir paaugstināts asinsspiediens, traucēts sirds darbības ritms un dažreiz tie ātri nogurst. Īpaši izteikta noguruma pastiprināšanās un darbaspēju samazināšanās ir vecumposmā no 11 līdz 13 gadiem. Meiteņu darba spējas atjaunojas ātrāk ap 13 – 14 gadiem, savukārt zēniem tas notiek ap 15 gadiem. (Puškarov, 2001).

Tieši šajā posmā cilvēks sastopas ar ļoti krasām izmaiņām izskatā un organismā kopumā. Zēniem šajā vecumā vispilgtāk izpaužas tieši augšana, kā arī balss lūzums. (Papalia, Feldman, 2003, 48)

Pusaudžiem ir raksturīga strauja augšana (meitenēm gan tā notiek agrāk nekā zēniem, bet arī viņiem tā ir viena no organisma īpatnībām šajā vecumā) un tā ir viena no visredzamākajām pazīmēm šajā vecumā. Stjuarts Holls par auguma īpašībām raksta šādi: „No visiem atsevišķajiem mērījumiem, auguma garums ir vispilnvērtīgākais. Tas ir viegli izmērāms, relatīvi nemainīgs un nav pakļauts daudzām svārstībām.” (Hall, 2000, 18), līdz ar to šī īpatnība pusaudža vecumposmā ir sevišķi viegli novērojama, mērāma un pētāma.

Pusaudža vecumā cilvēks saskaras ar fiziskās un psihiskās attīstības nesakrītību jeb disonansi, jo fiziskā attīstība var pusaudzi „iecelt” pieaugušo kārtā, kamēr psihiskā jeb garīgā attīstība ir raksturīga bērnam šajā vecumā. Var arī būt tā, ka pusaudzis nav tik pietiekami fiziski attīstīts, bet ir pilnveidojis sevi garīgi. Šādas disonanses var radīt jauniešos diskomfortu, kas beigu beigās var radīt konfliktu ar sabiedrību, tās pieņemtajām normām. (Erikson, 2002, 27)

Šajā vecumā pusaudzīm rodas interese par otra dzimuma personu kā par savādāk veidotu fizisku būtni. Pusaudžiem ir „hormonu vētras” – tā ir situācija, kad hormonu daudzums asinīs svārstās un pieaug, un gadījumā, ja asinis ir pārpildītas ar dzimumhormoniem, pusaudža uzvedībā var novērot nemieru, agresiju, aizkaitinājumu, bet, tiklīdz hormonu daudzums asinīs samazinās, uzvedība kļūst pilnīgi pretēja – apātiskums, slikts noskaņojums, nerunīgums utt..

Fiziskā un garīgā aktivitāte hormonu plosītajos pusaudžos ne vienmēr ir līdzsvarā, tādēļ rodas konflikti, nesaprašanās un diskomforts. Pusaudžu gados jaunie cilvēki maldīgi uzskata, ka dominējošais cilvēkā ir viņa ķermenis, kam tad arī tiek pievērsta vislielākā nozīme. Tikai vēlāk viņš sāk saprast, ka cilvēku ir jāuztver kā kompleksu būtni, kur kopā ar ķermeni ir arī jūtas, sirds un prāts. Tikai tas rada emocionāli bagātu vidi jūtu attīstībai divu cilvēku vidū.

Pusaudžu attīstības periodā būtiskākais psihes process ir identitātes meklēšana. Pusaudža vecumā pārveidojas attieksme pret sevi un apkārtējo pasauli. Pusaudži savu „es” atšķir no vecākiem. Līdz šim viss, kas ar viņiem noticis, ir bijis saistīts ar vecākiem. Tagad viņš no tā nošķiras, sāk apzināties savu „es” un savu vietu sabiedrībā. Amerikāņu psihologs M. Rozenbergs (Rosenberg, 1979) izdala *sešus „Es” veidus*, kurus dzīves laikā nākas apgūt cilvēkam:

- „īstais Es”- tas, kādu sevi redz indivīds realitātē, šajā momentā;
- „dinamiskais Es”- tas, kā indivīds ir izvirzījis sev par mērķi kļūt;
- „fantastiskais Es”- tas, kādam jābūt, izejot no apgūtajām normām un tēliem;
- „nākotnes jeb iespējamais Es” – tas, kāds pēc viņa domām cilvēks varētu kļūt;
- „idealizētais Es”- tas, kādu patīkami sevi redzēt;
- rinda „iztēloto Es” – tēli un maskas, kuras indivīds parāda, lai noslēptu kādas noliegtās vai sāpīgās īpašības, sava „īstā Es” vājības.” (Mislavskij, 2001, 46).

Pusaudzis sāk sevi apzināties kā noteiktas valsts, nācijas un šķiras pārstāvi. Vienlaikus viņš sevi sāk apzināties kā vienreizēju un unikālu personību. Pusaudža vecumposms prasa no viņa integrēties sabiedrībā, t.i., atrast darbu, dibināt ģimeni, attiecības ar draugiem, līdzcivīkiem.

Pusaudža vecums ir raksturīgs ar pusaudža identitātes meklēšanu. Pusaudzis vēlas noskaidrot, kas viņš īsti ir, kāds viņš ir kā draugs, kāda profesija viņam būtu atbilstoša. Vēl Puškarovs norāda, ka lai celtu pusaudža pašapziņu ir jāpalīdz pusaudzīm kļūt pieaugušam:

- jābūt pret pusaudzi tolerantiem;
- jārada apstākļi un jārespektē pusaudža patstāvības alkas;
- jāsiglabā ar pusaudzi kontakts kā savstarpēja uzticēšanās un atbildība;
- jārada iespēja fiziskai, psihiskai un sociālai attīstībai ģimenē, skolā, ārpuskolas;
- jārada iespēja zināšanu apguvei;
- jādot iespējas iegūt dzīvē nepieciešamās prasmes;
- jārada iespēja uzņemt atbildību;
- izvirzīt mērķus un tos īstenot (Puškarov, 2001).

Pusaudžu agresija un tās izpausmes veidi

Vārds *agresija* cēlies no latīņu vārda *aggression*, kas tulkojumā nozīmē *uzbrukums* (Svešvārdu vārdnīca, 1999, 28)

Agresīvas reakcijas veidošanās procesā lielu lomu spēlē uzbudinājuma situācijas personiskā interpretācija. Saskaņā ar Dž. Zingera (Singer, 2000) uzskatiem, cilvēks dusmojas, jo izjūt vispārīgu uzbudinājumu un viņam ir noteiktas kognīcijas saistībā ar tā rašanos. Pakļaujoties kognitīvajām interpretācijām tiek formētas domas par pārdzīvojumiem.

Z. Freids (Freud) agresivitāti definē kā reālu aktivizētu tendenci vai tendenču kopumu, kas vērsts uz citu pazemošanu vai iznīcināšanu. Rīcība ir vērsta uz fizisku vai psiholoģisku ļaunumu nodarīšanu, kā arī uz cilvēka vai cilvēku grupas galēju iznīcību. (Freud, 1935)

Pēc R. Berona domām agresivitāti var definēt kā jebkuru rīcību, kuras mērķis ir ievainot vai nodarīt ļaunumu, kaitējumu citai dzīvai būtnei. (Beron, Richardson, 1997). Jāpiebilst, ka šai definīcijai ir nepieciešami divi precizējumi – pirmkārt, tā izvirza noteikumu, ka šīs rīcības mērķim ir jābūt ievainojumam vai kaitējumam, tādējādi nejauši iesist citam ar nūju hokeja spēles laikā nav agresija, kaut arī šīs rīcības sekas var būt ievainojums. Otrkārt, lai rīcību nosauktu par agresiju, tai ir jākaitē citai personai, rīcību vērstu pret nedzīvu objektu nevar uzskatīt par īstu agresiju. R. Berons uzskata, ka agresija ir jebkura uzvedība, kas satur draudus un nodara kaitējumu citiem. (Beron, Richardson, 1997).

Arī amerikāņu psihologs Leonards Berkovits (Berkowitz) savā grāmatā „*Aggression: Its Causes, Consequences, and Control*” sniedz šādu definīciju : „Agresija – uzvedība, kuras mērķis ir ievainot, kādu objektu.” (Berkowitz, 1962, 13).

Dažādu autoru definīcijas būtiski neatšķiras, vienīgā atšķirība ir tā, ka daži autori uzskata, ka agresija var tikt veikta tikai pret dzīvu būtni, bet citi uzskata, ka pastāv agresija pret nedzīvu priekšmetu. Agresivitāte ir individuāla vai grupas īpašība, un tā var mainīties plašā diapazonā ne tikai attiecībās starp cilvēkiem, bet arī katra konkrēta indivīda izpausmēs, galvenokārt atbilstoši sociālās mijiedarbības efektivitātei.

Tomēr darba autors piekrīt tādiem pētniekiem, kā Paulam Bokseram (Paul Boxer), Ērikam F. Dubovam (Erich F. Dubow) un Mērijai S. Tisakai (Marie S. Tisak), kuri norāda, ka agresīva uzvedība un agresijas izpausmes ir sarežģīta sociālo, kognitīvo, emocionālo un bioloģisko faktoru mijiedarbība (Boxer, & Dubow, 2002; Tisak, Tisak & Goldstein, 2006).

Daudzi pētnieki, piemēram, Loubers un Hejs (Loeber & Hay, 1997) uzskata, ka agresija ir neatņemama personības attīstības sastāvdaļa. Tomēr darba autors vēlas atzīmēt, ka ir daļa pusaudžu, kuriem agresijas līmenis ir ļoti augsts un to vairs nevar uzskatīt par normu personības attīstībā.

Par pusaudžu agresiju ir vairāki uzskati, tā, piemēram, vieni agresiju saista ar sociālās adaptācijas problēmām. Agresiju uzskata par protesta formu, un paaugstinātas agresijas iemeslus redz saskarsmes problēmās ar apkārtējiem (Feldštein, Znakov, Semenjuk).

Savukārt, piemēram, E. Eriksons pusaudžu agresiju saista ar adaptācijas negatīvo lomu, pašcieņas līmeņa neapzināta samazināšanās, kas rada noteiktas adaptācijas problēmas (Munns, kā minēts Erikson, 1998), lokusa kontroles un pašcieņas līmeņa traucējumi (Kaplāns, kā minēts Erikson, 1998).

Bieži vien pusaudžiem agresija ir sava veida mērķa sasniegšanas process, psiholoģiskās izlādes process. Tā var izpausties arī, kā pašrealizācijas un pašapliecināšanās vajadzība. Nospiedošā ietekme no pieaugušo puses un adekvātu kanālu trūkums pašrealizācijai, izraisa jauniešos ne tikai agresīvus uzstādījumus, bet izraisa arī tādu rakstura īpašību veidošanos kā nemācēšana pašsavaldīties, viegla uzbudinātība, nevajadzīgas dusmu izpausmes.

Pusaudžu agresīva uzvedība arvien vairāk kļūst par ērtu veidu kā risināt problēmas, kas rodas sarežģītās sociālās situācijās un kas izraisa psiholoģisku spriegumu. Savukārt atklātas agresijas izpausmes un mērķis visus apvainot par frustrācijas rašanos pusaudžiem ir veids kā aizsargāt savu „Es”. Arī pētījuma autori Estefānija Esteveza Lopeza (Estefania Este vez Lopez), Serdžio Murgujs Perezs (Sergio Murgui Perez), Gonzalo Musito Ruizs (Gonzalo Musitu Ruiz) un Dāvids Mureno

Ochoa (David Moreno Ochoa) savā pētījumā „Pusaudžu agresija: dzimuma, ģimenes un skolas vides ietekme” (Adolescent aggression: Effects of gender and family and school environments.) norāda, ka nesenie citu autoru pētījumi, kā arī viņu pašu veiktais pētījums liecina, ka pusaudžu agresija skolā ir saistīta ar nepieciešamību pēc sociālās atzīšanas, viņi vēlas būt spēcīgi līderi. Tādējādi parādās nepieciešamība aizsargāt savu „Es” (Lopez E. E. et al., 2008).

Kā tika konstatēts iepriekš minētajā pētījumā, pozitīvs starppersonu klimats pamatojas uz vecāku un pusaudžu emocionālo kohēziju un atklātu komunikāciju, kam ir svarīga ietekme uz savstarpēju sociālo mijiedarbību. Zēniem tika konstatēta būtiska negatīva saistība starp klases pozitīvo vidi un agresiju skolā, savukārt meitenēm agresija skolā bija būtiski negatīvi saistīta ar pozitīvu ģimenes vidi.

Pētot agresīvu uzvedības izveidošanos atkarībā no ģimenes un skolas ietekmes zēniem, tika konstatēts, ka šādi uzvedībai ir pozitīva korelācija ar mācību procesa kvalitāti un sociālo mijiedarbību starp klasesbiedriem, kā arī tika konstatēts, ka skolotājiem ir liela ietekme uz agresīvu uzvedību skolā no zēnu puses. Pētījumā tika arī konstatēts, ka negatīva saskarsme starp skolotāju un skolēniem, pusaudžiem izraisa negatīvu uzvedību un agresijas izpausmes. Šī asociācija vairāk izpaužas tieši zēniem. Viens no iespējamiem izskaidrojumiem ir tāds, ka zēni biežāk izrāda negatīvu attieksmi pret skolotājiem un viņiem biežāk izpaužas sociālās integrācijas problēmas ar vienaudžiem, nekā tas ir meitenēm. Tāpat zēniem ir lielākas iespējas tikt atstumtiem vienaudžu vidū. Tas rada procesu, kura gaitā zēniem biežāk ir antisociāla un agresīva uzvedība nekā tas ir meitenēm. Tā pētījums parāda, ka pastāv cieša saikne starp pusaudža attieksmes veidošanos un viņa agresīvu uzvedību. Tāpat pētījums parāda, ka gadījumos, kad ģimenē vai klasē pusaudzis nevar sevi izpaust un gūt pietiekami augstu līmeni sociālās reputācijas skalā viņš var izpausties agresīvi, neesot šādam stāvoklim ģimenē pusaudzis izjūt „tukšuma sajūtu”, kas var izpausties kā agresija pret citiem pusaudžiem klasē. Pētījuma ietvaros gan zēniem, gan meitenēm tika konstatēta cieša korelācija starp ģimenes vidi un agresiju caur empātiju. Vēl tika konstatēts, ka sociālā reputācija ir saistīta ar agresiju gan zēniem, gan meitenēm.

Šī pētījuma ietvaros, tika konstatēts, ka pozitīva klases vide izraisa pozitīvu attieksmi pret skolu un skolotājiem, kas savukārt liecina, ka savu negatīvo attieksmi pret skolu un skolotājiem pusaudzis var izrādīt kā agresijas izpausmes. Tā agresijas izpausmes pusaudžiem var tikt saistītas ar sociālās reputācijas deficītu un agresijas izrādīšanas mērķis ir šī deficīta aizpildīšana.

Savukārt citi autori norāda, ka pusaudžu agresijas izpausmes ir saistītas ar vēlmi būt populāriem, iegūt varu pār citiem klasesbiedriem, tādējādi nodrošinot sev vēlamo sociālās reputācijas līmeni (Buelga, Ravenna, Musitu & Lila, 2006; Emler & Reicher, 2005; Kerpelman & Smith-Adcock, 2005).

Agresijas izpausmes frustrācijas situācijās netraucē pusaudža sociālajai adaptācijai. Tas norāda uz jau iepriekš minēto, ka agresija ir normāla parādība personības attīstībā. Novērtējot agresijas izpausmes pusaudžu vidū ir svarīgi, ņemt vērā arī indivīda uzskatus par sevi, kas nosaka ne tikai attieksmi pret sevi, bet arī norāda uz vispārinātu uzvedību grupā, traucējumus sevis paša uztverē, tādējādi agresiju jauniešiem var pielietot, lai ietekmētu apkārtējo uzskatus par sevi.

H. Hekhauzena (Hekhauzen) novērojumi rāda, ka līdz 11 gadiem dominē fiziskā agresija, bet pusaudža gados agresijas formas kļūst socializētas, piemēram, apvainošana vai sacensība. Pārāk riskanta ir situācija, kad iemācīta agresija piemērotos apstākļos var aktualizēties. Šādus apstākļus var radīt vienaudžu atbalsts, autoritatīva līdera atbalsts, stress, alkohola, narkotiku ietekme.

Pusaudžu vecumā vērojamas atšķirības starp meiteņu un zēnu uzvedību. Meitenes šajā vecumā vairāk izmanto netiešas agresijas veidus (verbāla agresija, netieša agresija un negatīvisms), bet zēni dod priekšroku tiešai agresijai. Verbālās agresijas formas pusaudžu vecumā ir aizrādījumi, kritika, baumošana un aizvainojums. Tas saistīts ar pusaudžu spējām savas emocijas izteikt vārdos. Netiešas agresijas formas meitenēm sāk noformēties ap 11 gadiem. Laika posmā no jaunākā skolas vecuma līdz jaunībai tādu reakciju samērs kā verbālā, fiziskā, negatīvisms un netiešā agresija mainās. Meitenēm šajā laikā dominē verbālā agresija un negatīvisms, bet zēniem – fiziskā agresija un negatīvisms. Iespējams, ka tas ir tāpēc, ka zēniem agresija vērsta „uz āru”, bet meitenēm – „uz iekšu”. (Gulāne, 2002, 45)

Zīmīgi, ka ap 16 gadiem notiek fiziskās un verbālas agresijas pagaidu samazināšanas zēniem, kā arī netiešās agresijas un negatīvisma samazināšanās ap 14 un 16 gadiem. Meitenēm fiziskā un verbālā agresija pavājinās ap 14 gadiem, bet netiešā agresija un negatīvisms pastāvīgi pieaug. Turklāt fiziskā agresija zēniem un meitenēm tiek saistīta ar psihosociālo nepiemērotību (Pepler & Craig, 2005).

Tradicionālie uzskati par vīriešu un sieviešu agresiju atsaucas arī uz tālāko uzvedību: zēni un meitenes iemācās nepielietot agresiju, tomēr zēniem ir lielākas iespējas paust agresiju. Turklāt, ja bērns neiemācās agresivitātes impulsus kontrolēt, tad iespējams, ka 14 gados fiziski iespaidos citus, klaiņos, iesaistīsies kompānijās.

Ē. Fromms (Fromm) uzskata, ka pusaudža agresija ir izmisuma protests pret vecāku negatīvu psiholoģisko vai fizisko ietekmi. Arī pārmērīga bērna lutināšana var veicināt agresiju. Nonākot sociālajā vidē, bērns nav spējīgs patstāvīgi darboties un viņam var rasties riebums pret skolu. Agresija būtībā ir cīņas reakcija. To rada protests, dusmas, bērnam mēģinot grozīt objektīvo pasauli. Ja pusaudzis ir daudz cietis no vecāku puses, viņā dzimst agresivitāte. Ē. Fromms agresijai izdala gan pozitīvas, gan negatīvas iezīmes, kas var izpausties aktivitātē un uzņēmībā, vai pretēji – nepaklausībā un protestā.

Agresija rodas pusaudža nepiepildīto cerību dēļ. Ja bērniem ir nepieciešama vecāku palīdzība, viņš to izrāda. Bet, ja bērns nesaņem palīdzību, viņš secina, ka nav nekādas jēgas izrādīt emocijas. Tās krājas bērnā, līdz izpaužas agresīvā veidā. (Fromms, kā minēts Gulāne, 2002, 45). Nepietiekama mīlestības un uzmanības izrādīšana ir vēl viena vecāku kļūda. Vecākiem ir dažādas jūtu izpausmes pret bērniem – uzmanība, mīlestība, dusmas, neiecietība. Bieži vien negatīvās jūtas vecāki izrāda daudz emocionālāk, tāpēc šīs jūtas bērni uztver asāk. Pusaudži sāk dusmoties, kļūst agresīvi, jo uzskata, ka pieaugušie viņus traucē un ierobežo. (Gulāne, 2002, 48)

R. Dreikurs (Dreikurs, 1954, kā minēts Ādleris, 2011) pētīja agresijas cēloņus bērniem un skolēniem. Viņa skatījumā uzvedības problēmas nav iedzimtas nevienam bērnam, tas rodas sociālās un psiholoģiskās attīstības gaitā. Ja bērnam nav piederības izjūtas, viņš sāk tīkties pēc īpaša statusa un pārkuma pār citiem. Bērna nepareizi izvēlētais mērķis sasniegt pārkumu izraisa agresiju. Bērni, meklējami vietu ģimenē un kolektīvā, sastopas ar grūtībām. Ja viņus neatbalsta, bērni zaudē ticību saviem spēkiem. Vecāki, kuri nepieņem bērnu tādu, kāds viņš ir, grauž bērna ticību sev. Bērns sāk domāt, ka nav pietiekami labs, nav spējīgs savu piederību apstiprināt ar noderību.. Mazvērtības izjūta bērnā sāk izpausties nepieņemamas uzvedības formā. Lai sevi apliecinātu, bērns sāk vērsties pie citiem un cenšas būt labāks par viņiem. Bērns kļūst neiecietīgs un agresīvs. Bērņā var sākt attīstīties slēptā agresija.

R. Dreikurs uzskata, ka jebkura agresīva uzvedība ir vērsta uz vienu no trijiem mērķiem: demonstrēt varu; pievērst uzmanību; atriebties.

Varas demonstrēšanas gadījumā tipiskas uzvedības formas ir tēlošana, dumpis, dusmu lēkmes un kaušanās.

Lai pievērstu sev uzmanību, pusaudzis cenšas izaicināt un aizskart citus. Šāda veida uzvedība veicina vēlāmā mērķa sasniegšanu. Ja tas izdodas, pusaudzis gūst apmierinājumu.

Atriebīgi pusaudži domā, ka apkārtējie cilvēki pret viņiem izturas netaisni, tāpēc arī vēlas atriebties vecākiem, skolotājiem, vienaudžiem un pat visai sabiedrībai. Viņu atriebība

izpaužas kā vardarbība, zagšana, brutalitāte. Vilšanās apkārtējos cilvēkos un cerību sabrukums būt piederīgam pie kādas izraudzītas struktūras (klases, sabiedrības) rosina uz atriebību. Šiem pusaudžiem nav izdevies nostiprināt varu pār saviem vienaudžiem un pievērst sev uzmanību, tāpēc viņi domā, ka vienīgais veids, kā nostiprināt pozīcijas, ir kļūt nežēlīgam. Šādi rīkojoties, pusaudžiem liekas, ka viņi būs nokārtojuši rēķinus ar tiem cilvēkiem, kas viņus nepieņēma. (Gulāne V., 2002, 48).

Kopumā darba autors vēlas atzīmēt, ka pusaudžu vecumposms ir saistāms ar straujām izmaiņām personības attīstībā gan psiholoģiski, gan fizioloģiski, kas stipri ietekmē viņa sociālo statusu. Gadījumos, kad pusaudzis nejūtas pietiekami drošs par savu sociālo statusu viņš var izvēlēties agresiju, kā sava veida aizsardzības taktiku pret ārējiem draudiem. Tomēr ne vienmēr ārējie draudi ir pietiekami, lai agresīvu uzvedību varētu nosaukt par adekvātu dotajā situācijā. Aplūkojot iepriekš minētās agresijas teorijas un aspektus, var teikt, ka mūsdienu psiholoģijā nav viennozīmīga agresijas parādības skaidrojuma. Tāpēc ļoti svarīgi ir nenoliegt, ka agresija ir neatņemama indivīda aktivitātes un adaptācijas raksturotāja. Darba autors uzskata, ka agresijas izpausmei pusaudža attīstības vecumposmā var būt gan sociāli negatīva, gan sociāli pozitīva loma.

Vecāku kompetences izjūta un pusaudžu agresīvā uzvedība

Vecāku kompetences izjūta un vecāku kompetences aspekti

Vecāku kompetences izjūta ir personas *apmierinātība* un priekšstats par *savu efektivitāti* vecāku lomā (Johnston & Mash, 1989, kā minēts I. Skreitule - Pikše, S. Sebre, 2008, 68). *Efektivitāte* (pašefektivitāte) – vecāku pārliecība vai spriedums par savām spējām organizēt un veikt ar bērna audzināšanu saistītos uzdevumus (Montigny & Lacharite, 2005, kā minēts I. Skreitule - Pikše, S. Sebre, 2008, 68). *Apmierinātība*, tās ir emocijas, ko vecāki izjūt pildot savu lomu.. P Kolemane un K. Karakere (Coleman & Karraker, 1997) ir atzīmējušas saistību starp apmierinātību un efektivitāti, norādot, ka cilvēkam ir grūti iegūt apmierinājumu, darot to, kas viņam neizdodas, un grūti veiksmīgi veikt to, kas nesniedz apmierinātību.

Ne vienmēr augsta vecāku kompetences izjūta ir saistīta ar pozitīvu vecāku un bērnu mijiedarbību. Izšķiroša loma šajā gadījumā ir vecāku zināšanām par bērna attīstību un audzināšanu – vecāku kompetencei (Hess, Teti & Hussey – Gardner, 2004, kā minēts I. Skreitule - Pikše, S. B. Sebre, 2008, 69).

Vecāku kompetence ir vairāku ar bērna vai pusaudža audzināšanu saistītu prasmju kopums. To skaits dažādos pētījumos ir minēts ļoti dažāds. Tomēr darba autors piekrīt

Karenas S. Budas (Karen S. Budd) vecāku kompetences minimālo prasmju modelim. Kā uzskata Karena S. Buda ir iespējams izdalīt piecus svarīgākos funkcionālos aspektus, kas veido vecāku kompetences minimālo modeli:

- Vecāku prasmes.

Vecāku prasmes ir konsekventas un pozitīvas prasmes, kas ir saistītas ar interaktīvu dalību bērnu aprūpē un audzināšanā (Bornstein, M. 2002). Pētījumos ir pierādīts, ka ir pozitīva korelācija starp vecāku audzināšanas prasmēm un bērnu agresīvu uzvedību ārpus mājām (Duncan, 2004; Grych, Wachsmuth - Schlaefel, & Klockow, 2002). Vairākos pētījumos ir pierādīts, ka izmaiņas vecāku audzināšanas uzvedībā spēlē nozīmīgu lomu izmaiņām bērnu uzvedībā (Gardner, Burton, & Klimes, 2006; Patterson, DeGarmo, & Forgatch, 2004). Vecāku prasmes ir tieši saistītas ar spēju izvēlēties pareizo audzināšanas stilu.

Vecāki, kam ir autoritatīvs audzināšanas stils, ir atsaucīgi un ievēro bērna vajadzības. Viņi sagaida apzinīgu un atbildības pilnu izturēšanos un bērnam izvirza stingras prasības, taču gaisotne ģimenē ir sirsnīga. Vecāki cer, ka bērna attīstība būs atbilstoša vecumam, un vēlas, lai bērns kļūtu patstāvīgs un apzinīgs. Jaunieši, kuri tā audzināti, ir pašapzinīgi, ar atbildības sajūtu, spējīgi piemēroties apstākļiem, radoši, zinātkāri un sabiedriski. (Špalleka, 2004., 87)

Vecāki ar autoritāru audzināšanas stilu bērnam izvirza augstas prasības, bērna vajadzības daudz neievērojot. Viņi augstu vērtē pielāgošanos un paklausību un nevaicās no sodīšanas. Diskusijas viņi uzskata par nevajadzīgām. Autoritāru vecāku bērni drīzāk ir pasīvi, pakļāvīgi, nav ne zinātkāri, ne pašpārliecināti, un viņiem ir grūtības kontaktēties ar citiem cilvēkiem.

Antiautoritārie vecāki pret bērnu ir iecietīgi un piekrīt visam. Viņi bērnu atbalsta, kur vien var, nenosaka nekādus ierobežojumus un daudz neprasa no bērna. Viņi nesoda. Tā audzināti bērni, tāpat kā viņu vecāki, sliecas uz pasivitāti, attīstībā ir bērnišķīgi, viņiem trūkst stabilas pašapziņas, dzīvē viņi nespēj izvirzīties, un viņiem ir mazāka atbildības sajūta.

Tai pat laikā pēc Eriksona (Erikson, (1994) ir aprakstījis) domām, autoritatīva audzināšana veicina labu bērna identitātes attīstību. Tomēr identitātes veidošanās process atkarīgs arī no jaunieša inteliģences. Pārdomas – atbilstoši jaunieša inteliģencei – ļauj viņam sevi iedomāties dažādās sociālās lomās un attīstīt savus uzskatus par vērtībām. Arī sociālie apstākļi stipri ietekmē identitātes attīstību. Diskriminācija liedz identitātes attīstībai tik svarīgo apkārtnes atzinību, un jauniešu bezdarbs neļauj iepazīt dažādas lomas darba attiecībās.

- Sociāli kognitīvās prasmes.

Sociāli kognitīvās prasmes ir saistītas ar sociālās izziņas teorijas pamataspektiem par uzvedības izvēli. Sociālās izziņas teorijas pamatlicējs ir Alberts Bandura (Albert Bandura). Saskaņā ar viņa uzskatiem uzvedības izvēli nosaka kompleksa iekšējo spēku un vides ietekmju mijiedarbība. Viņš liek akcentu uz kognitīvo determinanti un arī prognozēto rezultātu lomu (Bandura, 1999). Izziņas līmenis un saturs tiek uzskatīts par uzvedības izvēles īsto cēloni. A. Bandura uzskata, ka cilvēka augsti attīstītie izziņas procesi ietekmē uzvedības intuitīvo un prognostisko regulāciju, tai skaitā arī izvēli. Tā vecāki izvēloties savu audzināšanas uzvedības modeli attiecībā pret savu bērnu nosaka savu kompetenci un tādējādi ietekmē sava bērna socializācijas procesus, kas negatīvā gadījumā var izpausties kā agresīvas izpausmes.

- Paškontroles prasmes.

Paškontrolē ir spēja pašam kontrolēt savu uzvedību neatkarīgi no ārējiem un iekšējiem motīviem noteiktu mērķu sasniegšanai. Kā norāda Peters Dž. Meco un Elaina M. Heibija, paškontrolē sevī ietver sekojošus faktoros: pašmācību, pašmēdžmentu, iemācīšanās attapību, pašregulāciju un dzīves veida organizāciju (Mezo & Heiby, 2004). Darba autors vēlas atzīmēt, ka vecāki, kontrolējot savu uzvedību, var izvēlēties pareizo uzvedības modeli, kas, savukārt, ietekmē viņu audzināšanas procesus attiecībā pret pusaudzi un līdz ar to arī viņu, kā vecāku kompetences spējas.

- Stresa vadības prasmes.

Stresa vadības prasmes ir saistītas ar vecāku spēju pārvaldīt savas stresa stāvokļa izpausmes, saglabājot uzvedību, kas neietekmē apkārtējos un pašu indivīdu negatīvā veidā. Stresa ietekme ģimenes attiecībās uz pusaudžiem ir plaša un daudzveidīga, un tā ir pierādīta vairākos pētījumos. Tāpat vairākos pētījumos tika konstatēts, ka vecāku stresam ir saikne ar tādiem faktoriem, kā pusaudžu uzvedības problēmas (Briggs-Gowan, Carter, Skuban, & Horwitz, 2001), pusaudžu temperamenta īpatnības (Secco & Moffatt, 2003) un vecāku audzināšanas stilu (Woolfson & Grant, 2006). Vecāku stresu var saistīt ar tādiem jēdzieniem, kā pusaudža pašvērtējumu (Putnick, Bornstein, Hendricks, Painter, & Suwalsky, 2008) un kvalitāti vecāku un bērnu attiecībās. Tā, piemēram, vecāki, kas darba vietās sastopas ar stresa situācijām bieži vien savu negatīvo pieredzi pielieto mājās un tas pasliktina attiecības starp vecākiem un pusaudzi (Costigan, Cox & Cauce, 2003). Šādas negatīvas pieredzes apmaiņa rada papildus stresu, kas tālāk provocē konfliktsituācijas starp vecākiem un bērniem (Innstrand, Langballe, Espnes, Falkum & Aasland, 2008). Turklāt zems vecāku pašvērtējums ir saistīts ar sliktām vecāku un bērnu attiecībām, kuras rada papildus stress, kas var tikt gūts

darba vietās (Cinamon, Weisel, & Tzuk, 2007). Tieši šī tendence, kas saista vecāku pašvērtējumu un vecāku ietekmi uz bērna audzināšanu skaidri parādās pētījumā „Savstarpējās/atgriezeniskās (reciprocālās) attiecības starp vecāku un pusaudžu internalizācijas simptomiem” (Reciprocal Relationships Between Parent and Adolescent Internalizing Symptoms) (Hughes E. K. & Gullone E.,2010). Vecāku pašnovērtējums ietver, kā emocionālo tā kognitīvo attieksmi pret bērnu audzināšanu, ieskaitot apmierinātību, kas gūta no vecāku pienākuma pildīšanas un uztvertās savas kā vecāka pašefektivitātes. Vecāku apmierinājums atspoguļo tādas izjūtas, kā, piemēram, prieku, pašrealizāciju un motivāciju, kas saistās ar vecāku lomas izpildi. Vecāku pašefektivitāte attiecas uz vecāku domām par savu kā vecāku kompetenci, ieskaitot vecāku uztverto spēju efektīvi atrisināt bērna problēmas un pozitīvi ietekmēt bērna uzvedību un attīstību. Kā tika secināts pētījumā, attiecībā uz bērna uzvedības problēmu ietekmi uz vecākiem, iespējams, ka pusaudžu internalizācijas simptomi negatīvi ietekmē vecāku pašnovērtējumu. Tādi simptomi kā nošķiršanās, bailīgums un somatiskās sūdzības rada vecākos vilšanos un tiem ir grūtāk rast prieku no vecāka-bērna mijiedarbības. Vecāki var arī vainot sevi par bērna problēmām, vai savu nespēju palīdzēt bērnam, kā rezultātā vecāki nonāk pie jautājuma par savām kā vecāku spējām. Samazināta apmierinātība un efektivitāte var, savukārt, būt saistīta ar pastiprinātiem vecāku internalizācijas simptomiem, paaugstinātu negatīvo emociju un samazinātu pozitīvo emociju, kā arī kopējā pašnovērtējuma dēļ. Tāpat arī iespējams, ka vecāki, kuri izjūt trauksmi un depresiju, var būt ar zemāku vecāku pašnovērtējumu sakarā ar tendenci uz negatīvu savu spēju un prasmju vērtējumu un samazinātu interesi par ikdienas dzīves priekiem. Savukārt, pusaudžu labklājību/labsajūtu var ietekmēt pazemināts vecāku pašnovērtējums ar vecāku norobežošanos no bērna-vecāka mijiedarbības vai paaugstinātas negatīvo emociju izpausmes mijiedarbībā, kā rezultātā pusaudzis jūtas neaizsargāts vai nemīlēts un tādā veidā veicina savas garīgās veselības problēmas. Tāpēc ir ļoti svarīgi, lai vecāks ir spējīgs apvaldīt savas negatīvās emocijas, kas radušās no dažādām stresa situācijām un tā pasargāt pusaudzi no to negatīvās ietekmes (Hughes & Gullone,2010).

- Sociālās prasmes (Karen S. Budd, 2011).

Sociālās prasmes ir visu to prasmju kopums, kas veicina pusaudža socializācijas sekmīgu attīstību. Analizējot ģimenes lomu pusaudžu attīstībā, Stais un Barera (Staiice& Barrera 1995.) izdala divu veida pieejas socializācijas izpratnē:

- viena pieeja aplūko bērna socializāciju kā vienvirziena procesu, kura ietvaros ģimene ietekmē bērnu;

- otras pieejas ietvaros – socializācija ir divvirzienu process, kura laikā notiek mijiedarbība un abpusēja ietekme starp bērnu un ģimeni.

Pusaudžu agresijas izpausmju un vecāku kompetences izjūtas mijiedarbība

Visbiežāk pusaudžu agresiju un vecāku kompetences izjūtu var saistīt ar tā saukto relāciju (attiecību) agresiju, gadījumos, kad vecāku kompetenta / nekompetenta uzvedība attiecībā pret audzināšanu izraisa negatīvas emocijas vai uzvedības aspektus bērnam, vai pusaudzim. Tā skarbs vecāks slikti izturoties pret savu bērnu šo pieredzi sociāli iemāca arī bērnam un tas savukārt to pārnes uz citu vidi. Relāciju agresija konceptuāli atšķiras no fiziskās agresijas, jo tā koncentrējas uz uzvedību, kas rada draudus apkārtējiem un tādejādi kaitē kvalitatīvu attiecību veidošanās procesam starp indivīdiem. Pastāv vairāki pētījumi, kas ir saistīti ar vecāku un pusaudžu attiecībām un relācijas agresijas attīstību pusaudžiem. Kā norāda Kriks ilgstošu pētījumu laikā ir pierādīts, ka relācijas agresijas izpausmes var parādīties gan vienaudžu starpā, gan skolā attiecībā pret skolotājiem (Crick, Ostrov & Werner, 2006).

Relāciju agresijas teorija balstās uz sociālās jomas modeli. Sociālās jomas modeli ir izstrādājis Elliots Turiels (Elliot Turiel, 2006). Sociālās jomas modeļa mērķis ir savienot sociālās uzvedības saikni ar tās izvēli. Tādējādi kādu izvēli izdara vecāks attīstot savu kompetenci un kāpēc viņš ir izvēlējis šādu uzvedību un ka ir iespēja izvēlēties to audzināšanas modeli, kas ir labvēlīgāks viņa bērnam. Kā norāda E. Turiels, pētījumos ir secināts, ka bērni un pusaudži novērtē morāles un uzvedības normas un tad tās pielieto/nepielieto citās attiecībās ar citiem pusaudžiem vai indivīdiem. Tā relāciju agresija kļūst par vidutāju starp vecāku un bērnu attiecībām, bērna attiecībām ar vienaudžiem vai citiem indivīdiem un bērna agresijas izpausmēm.

Sevišķi relācijas agresija izpaužas agrīnā pusaudža vecuma posmā, kad sākas pāreja no bērna vecumposma uz pusaudža vecumposmu un notiek straujas personības izmaiņas un kad pusaudzis arvien vairāk laika sāk pavadīt kopā ar vienaudžiem (Prinstein, Boergers & Vernberg, 2001).

Relāciju agresiju pastiprina arī pusaudža bažas par savu sociālo stāvokli sabiedrībā (Espelage, 2002). Tāpēc, kā norāda Marions K. Andervuds (Marion K. Underwood, 2003) relāciju agresijas izpausmes tāpat tiek izmantotas vienaudžu kontekstā.

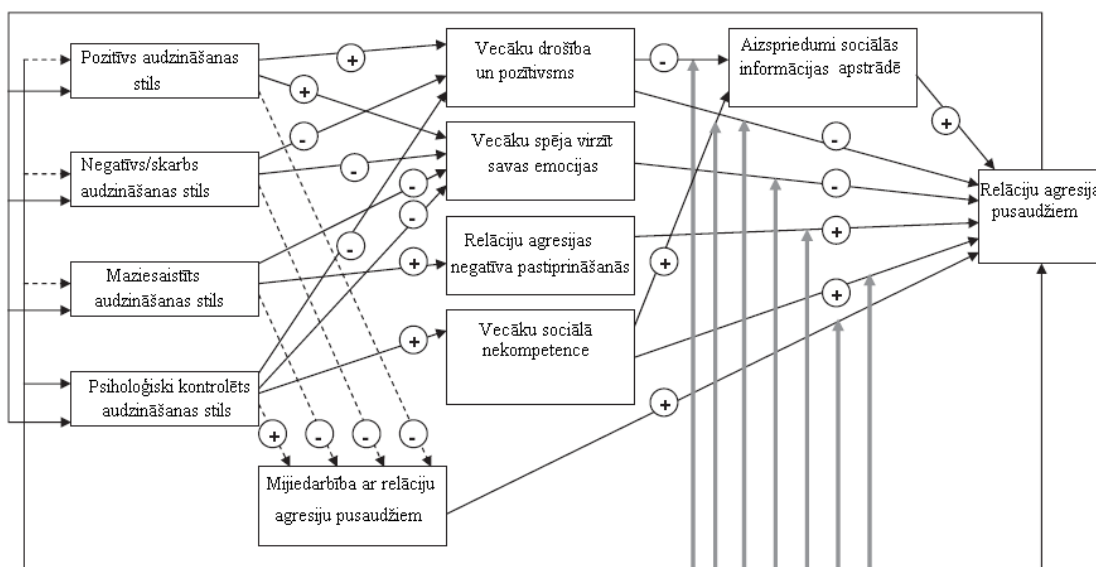
Sevišķa nozīme šajā gadījumā ir pusaudža emocionālajai pašregulācijai. Tātad pusaudža spējai tikt galā ar savām negatīvajām emocijām, kas var izraisīt agresijas izpausmes.

Kā norāda pētnieki Olivers P. Džons un Džeims Dž. Gross liela nozīme pašregulācijā ir tieši pusaudžu pašvērtējumam (John, & Gross, 2007).

Jošito Kavabata (Yoshito Kawabata), Van Ling – Cengs (Wan-Ling Tseng) un Nikija R. Krika (Nicki R. Crick) veica pētījumu par „Mātes un tēva audzināšanas stils un relāciju agresijas izpausmes bērniem un pusaudžiem” (Maternal and paternal parenting styles associated with relational aggression in children and adolescents). Cenšoties noskaidrot tādus audzināšanas stilus no vecāku puses, kas pozitīvi ietekmē pusaudzi un neizraisa agresijas izpausmes. Savā pētījumā viņi izdalīja četrus audzināšanas stilus:

1. Pozitīvas audzināšanas stils;
2. Psiholoģiski kontrolētas audzināšanas stils;
3. Negatīvas/skarbas audzināšanas stils;
4. Maz iesaistītas audzināšanas stils (vecāki, maz iesaistās pusaudža audzināšanā).

Viņu pētījuma pamatā bija sekojošs vecāku audzināšanas stila un pusaudžu agresijas izpausmju korelācijas modelis.

1. attēls. Vecāku audzināšanas stila un pusaudžu relācijas agresijas modelis

(Kawabata Y. et al., 2011)

Pētījuma rezultāti, kura ietvaros tika pētīta korelācija starp vecāku audzināšanas stilu un pusaudža relācijas agresiju parādīja, ka vecāki, kas ir iejūtīgi un ar siltām emocijām apveltīti mazāk korelē ar relāciju agresiju pusaudžiem, turpretim vecāki, kas izrāda skarbu vai negatīvu audzināšanas stilu panāk, ka viņu audzināmie pusaudži ir vairāk agresīvi, kas noved pie attiecību pasliktināšanās starp vecākiem un bērniem. Šajā pētījumā tika pierādīts, ka augstāka līmeņa pozitīva audzināšana gan no tēva puses, gan mātes puses izpaužas ar zemāku

relācijas agresiju pusaudžiem. Pozitīvi vecāki var nodrošināt drošu, komfortablu vidi, kurā pusaudži var mācīties pozitīvu sociālo uzvedību un tajā pašā laikā nomākt negatīvās sociālās uzvedības pazīmes, tādas kā agresiju. Tieši tāpēc vecāku sociālā kompetence (sociālo prasmju kopums) var būt par starpnieku starp vecāku pozitīvo audzināšanu un agresijas izpausmēm pusaudžiem jeb vecāki, kam ir pozitīva attieksme pret saviem audzināmiem pusaudžiem mazāk tajos attīsta agresīvas izpausmes, jo tiem ir augstāka līmeņa sociālā kompetence, tādējādi šādās ģimenēs veidojas daudz kvalitatīvākas un pozitīvākas attiecības starp vecākiem un pusaudžiem un mazāk izpaužas agresija no pusaudžiem.

Vecāku un pusaudžu mijiedarbība ir svarīgs ģimenes attīstības faktors tās attīstības kontekstā, kurā bērni apgūst sociālās uzvedības modeļus. Šīs zināšanas tiek gūtas no ģimenes modeļa balstoties uz sociālo pieredzi, kas ir gūta no vecākiem. Gūstot negatīvu pieredzi, tādu kā agresijas izpausmes, pusaudzis vēlāk šo izpausmi pārnes uz citu vidi, piemēram, izturas agresīvi pret saviem draugiem un vienaudžiem.

Ģimenei ir fundamentāla loma indivīda socializācijas procesā. Audzināšana līdz skolas vecumam, pusaudžu gados veido noturīgu psihosociālo pamatu, uz kura turpmākajos gados veidojas pieredzes un zināšanu kopums, kas veido kopējo personas uzskatu kopu, sociālo rīcību un vietu sabiedrībā. Pusaudžu periods ir grūts tāpēc, ka pusaudzis kļūst arvien neatkarīgāks no saviem vecākiem un no citiem pieaugušajiem. Kļūst neatkarīgs no viņu sprieduma, vērtējuma un ieteikumiem. Ar viņu ir arvien grūtāk tikt galā, izmantojot vecās, pierastās ietekmēšanas metodes – sodus, draudus vai iebaidīšanu, vai arī dāvanas, uzbekšanu utt.. Jāatzīst, ka vairumam vecāku šīs metodes ir vēl cieņā. Pusaudzis pēkšņi sāk atbildēt ar neatkarīgu uzvedību, nepakļaušanos, pat naidīgu uzvedību, nesavaldīgām dusmām, kas vērstas pret vecāku varu. Tieši tāpēc ir svarīgi, lai vecāki pielietotu visas savas prasmes un attīstītu savu vecāku kompetenci pēc iespējas kvalitatīvāk. Tā panākot, ka pusaudzis nepārņem negatīvās emocijas no saviem vecākiem un pēc tam tās nevērš pret saviem vienaudžiem vai citiem indivīdiem.

Metodes

Pētījuma dalībnieki

Lai pārliecinātos par pētījuma jautājumu, vai pastāv saistības starp tādiem mainīgiem kā pusaudžu agresijas izpausmes un vecāku kompetences izjūta, tika veikts pētījums.

Pētījumā piedalās 30 pusaudži: 15 meitenes un 15 zēni vecumā no 13- 17 gadiem (Md= 14,8; SD= 0,184); un 30 vecāki: 17 mātes un 13 tēvi, vecumā no 32 – 53 gadiem (Md= 41,6; SD= 0,913).

Instrumentārijs

Lai izpētītu, vai pastāv saistības starp pusaudžu agresijas izpausmēm un vecāku kompetences izjūtu, autors pielietoja divas metodes.

Pusaudžu agresijas izpausmes līmeņa noteikšanai, tika izmantota metode, kuras pilns nosaukums - *Agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma saistība 20 – 25 un 30 – 35 gadus veciem respondentiem*; The Relationship of Aggression, Emotional Intelligence, and Stoicism in Respondents in the 20 -25 and 30 – 35 Age Groups. Saīsinātais nosaukums - *Agresijas aptauja* (Aggression Questionnaire, Buss, A. H. & Perry, M., 1992). Latvijā aptauju adaptējusi Anda Gaitniece – Putāne (2006), to uzlabojušas S. B. Sebre un I. Bite. Kopējais aptaujas ticamības koeficients $\alpha=0,88$. Publikācijas avots – Latvijas Universitātes Raksti, 2008, 742. sēj.: Psiholoģija (7. – 28. lpp.).

Aptauju agresijas līmeņa mērīšanai veido 31 apgalvojums, kas ietilpst, kādā no četrām skalām: fiziskās agresijas apakšskala, verbālās agresijas apakšskala, dusmu apakšskala un naidīguma apakšskala (katrs skalas apgalvojumu skaits ir atšķirīgs).

Respondentam aptaujā jāatzīmē viens no pieciem atbilžu variantiem, kur 1 punkts tiek par atbildi „pilnībā nepiekrītu”; 2 punkti par atbildi „nepiekrītu”; 3 punkti par atbildi „dažreiz”; 4 punkti par atbildi „piekrītu”; 5 punkti par atbildi „pilnībā piekrītu”.

Aptaujas atslēga - Fiziskās agresijas apakšskala (16, 21, 11, 5, 17, 24, 29, 6,12;), Verbālās agresijas apakšskala (4, 18, 23, 27,30;), Dusmu apakšskala (7, 13, 28, 1, 22, 26, 19, 31, 10;), Naidīguma apakšskala (8, 15, 2, 25, 9, 14, 20, 3;).

Aptaujas 1. un 29. apgalvojuma vērtības tiek skaitītas apgrieztā kārtībā.

Tiek saskaitīti punkti katrā apakšskalā. Lai zinātu kopējo agresijas līmeni, visu apakšskalu punkti tiek saskaitīti kopā. Jo lielāks skaitlis, jo augstāks agresijas līmenis.

Agresijas indeksa līmeņu novērtējums:

Agresijas indeksa līmeņu robežas tika noteiktas izejot no pētāmās grupas (30 pētāmo) iegūtajiem aprakstošās statistikas datu rezultātiem (skat. pielikums 3, tab.3.1), kur 0-72 balles - zems līmenis; 73-89 balles – vidējs līmenis; 89,5 ballēm – augsts līmenis.

Vecāku kompetences izjūtas skalas līmeņa noteikšanai tika izmantota metode, kuras pilns nosaukums – Vecāku kompetences izjūtas skalas adaptācija Latvijā; Adaptation of the Parenting Sence of Competence Scale in Latvia. Saīsinātais nosaukums -

Vecāku kompetences izjūtas skala; Parenting Sense of Competence Scale, Johnston & Mash, 1989. Tās adaptāciju Latvijā ir veikusi I. Skreitule – Pikše (2008). Skalas latviešu versijas iekšējās saskaņotības rādītāji ir: Apmierinātības apakšskalai $\alpha=0,75$, Efektivitātes apakšskalai $\alpha=0,77$ un visai skalai kopā $\alpha=0,81$. Tā ir piemērota dažāda vecuma bērnu vecāku kompetences izjūtas novērtēšanai. Publikācijas avots – Latvijas Universitātes Raksti, 2008, 742. sēj.: Psiholoģija (67 – 77. lpp.).

Skalai ir atsevišķi forma, kas domāta mātēm, un forma tēviem.

Apmierinātības apakšskala (1, 2, 3, 6, 7, 12) Nepiekrišana šiem apgalvojumiem norāda uz lielāku vecāku apmierinātību (PP=1, P=2, DP=3, DN=4, N=5, PN=6)

Efektivitātes apakšskala (4, 5, 8, 9, 10, 11) Piekrišana šiem apgalvojumiem norāda uz augstāku efektivitātes vērtējumu (PP=6, P=5, DP=4, DN=3, N=2, PN=1)

Kopējā vecāku kompetences izjūta tiek aprēķināta summējot abās apakšskalās iegūtos rādītājus.

Vecāku kompetences izjūtas līmeņu novērtējums: Vecāku kompetences izjūtas līmeņu robežas tika noteiktas izejot no pētāmās grupas (30 pētāmo) iegūtajiem aprakstošās statistikas datu rezultātiem (skat. pielikums 3, tab.3.2), kur 0-39 balles - zems līmenis; 40-56 balles – vidējs līmenis; 57 ballēm – augsts līmenis.

Procedūra

Aptauja tika veikta laika posmā no 2012. gada 20. februāra līdz 5. martam. Respondenti tika aptaujāti viņu dzīvesvietā. Izvēlētais laiks bija no plkst. 18.00 – 20.00 (izvēlējos šādu laiku tāpēc, ka vecāki un pusaudži ir sastopami savā dzīvesvietā vienlaicīgi). Respondenti anketas aizpildīja individuāli un labprātīgi.

Katra aptauja vidēji noritēja 20 minūtes. Aptauja tika veikta anonīmi. Pēc dalībnieku atsauksmēm, instrukcija bija saprotama un sarežģītumi pie aizpildīšanas netika konstatēti.

Nemot vērā augstāk minēto, kā arī, lai paaugstinātu pētījuma rezultātu ticamību, drošību un validitāti, tika izstrādāta sekojoša standarta procedūra:

- Procedūra bija standartizēta;
- Katrs dalībnieks saņēma standarta aptaujas instrukciju;
- Dalībniekam bija iespēja saņemt atbildes uz interesējošiem jautājumiem;
- Katrs dalībnieks bija informēts par pētījuma mērķi;
- Pētījums tika veikts savstarpējā uzticības atmosfērā;
- Pētījuma rezultāti ir konfidenciāli.

Visiem dalībniekiem tika piedāvāta iespēja saņemt „atgriezenisko saiti” ņemot vērā pētījuma rezultātus.

Rezultāti

Ar datora programmas SPSS 17.00 versijas palīdzību tika iegūti aprakstošās un secinošās statistikas rādītāji.

Ņemot vērā, ka grupas ir skaitliski mazas ($n=30$), tad neatkarīgi no rādītāju atbilstības normālajam sadalījumam, tika izmantotas parametriskās datu apstrādes metodes.

Lai noteiktu korelāciju starp pusaudžu agresijas izpausmēm un vecāku kompetences izjūtu tika izmantots Pirsona korelācijas koeficients - r .

Iegūtie rezultāti liecina (skat. 1. tab.), ka saistība starp pusaudžu agresijas izpausmi (AI) un vecāku kompetences izjūtu (VKI) nav statistiski nozīmīga, t.i, $r = 0,14$; $p > 0,05$. Tāpat netika konstatētas arī statistiski nozīmīgas saistības starp vecāku kompetences izjūtu un fizisko agresiju, verbālo agresiju, dusmām un naidīgumu ($p < 0,05$).

1. tabula. Uzrādītā pusaudžu agresijas līmeņa saistība ar vecāku kompetences izjūtu.

Mainīgie	Agresijas indekss	Fiziskā agresija	Verbālā agresija	Dusmas	Naidīgums
Vecāku kompetences izjūta	0,14	0,14	-0,08	0,15	0,10
Apmierinātība	0,01	-0,01	-0,14	0,08	0,06
Efektivitāte	0,25	0,28	0,01	0,19	0,08

Lai noteiktu agresijas līmeņu atšķirības starp dzimumiem (meitenēm un zēniem) tika pielietots parametriskais t -kritērijs, kur agresijas līmeņi tiek salīdzināti ar vidējām aritmētiskām vērtībām (skat. 2. tab.).

2.tabula. Meiteņu un zēnu izlases uzrādītā agresijas līmeņa aprakstošās un secinošās statistikas rādītāji

Mainīgie	Meitenes		Zēni		t
	M	SD	M	SD	
Fiziskā agresija	18,53	4,25	26,40	4,01	-5,207***
Verbālā agresija	15,6	3,54	14,13	2,16	1,368
Dusmas	21,73	6,37	21,07	4,23	0,337
Naidīgums	22,87	3,72	21,87	3,5	0,76
Agresijas indekss	78,73	14,71	83,47	8,32	-1,084

*** $p < 0,001$

Līdz ar to zēniem uzrādītā fiziskā agresija ($M = 26,40$) ir lielāka nekā meitenēm ($M = 18,53$), kas ir augstā statistiskā nozīmības līmenī ($p < 0,001$) (skat. 2. tab.).

Aprakstošās statistikas datu rezultāti deva iespēju noteikt agresijas indeksa līmeņu robežas pusaudžiem, nosakot augstu līmeni, kad iegūtie rādītāji ir augstāki par 89,5 punktiem; vidēju līmeni – no 73 līdz 89 punktiem; zemu līmeni – no 0 līdz 72 punktiem (skat. 2. pielikuma 2.1. tab.).

Veicot iegūto datu kvantitatīvo analīzi, tika secināts, ka 23% pusaudžiem raksturīgs augsts agresijas līmenis; 50% - vidējs; 27% - zems.

Ņemot vērā aprakstošās statistikas rezultātus, tika secināts, ka pusaudžu agresijas izpausmes līmeņa vidējais rādītājs atbilst agresijas izpausmes vidējam līmenim (skat.2. pielikuma 2.1. tab.).

3. tabula. Vecāku izlases rezultātu aprakstošās statistikas rādītāji

Mainīgie	M	SD	Mdn	D	A	SD	E	SD	Ma	
									Min	ks
Apmierinātība	22,5	1,291	22,5	49,98	-0,261	0,427	-0,301	0,833	6	35
Efektivitāte	24,9	0,830	25	20,67	0,180	0,427	-0,388	0,833	17	34
Vecāku kompetences izjūta	47,6	1,984	48,5	118,12	-0,244	0,427	-0,278	0,833	23	68

Aprakstošās statistikas datu rezultāti deva iespēju noteikt vecāku kompetences izjūtas līmeņu robežas, nosakot augstu līmeni, kad iegūtie rādītāji ir augstāki par 57 punktiem; vidēju līmeni – no 40 līdz 56 punktiem; zemu līmeni - no 0 līdz 39 punktiem. (skat. 2. pielikuma 2.2.tab.).

Veicot iegūto datu kvantitatīvo analīzi, tika secināts, ka 27% vecākiem raksturīgs augsts kompetences izjūtas līmenis; 46%- vidējs un 27% - zems.

Nemot vērā aprakstošās statistikas rezultātus tika secināts, ka vecāku kompetences izjūtu vidējais rādītājs atbilst Vecāku kompetences izjūtas vidējam līmenim. Iegūtie rezultāti norāda, ka Vecāku kompetences izjūtas apakšskalu Apmierinātība un Efektivitāte vidējie rādītāji atbilst vidējam izpausmes līmenim. (skat. 3.tab.).

Iztirzājums

Iegūtie pētījuma rezultāti liecina, ka 23% pusaudžiem raksturīgs augsts agresijas līmenis; 50% - vidējs; 27% - zems.

Pusaudžu vecumposms ir saistāms ar straujām izmaiņām personības attīstībā gan psiholoģiski, gan fizioloģiski, kas stipri ietekmē viņa sociālo statusu.

Teorētiskajā literatūrā par pusaudžu agresiju ir vairāki uzskati. No vienas puses, tā tiek aplūkota, kā sociālās adaptācijas problēma; no otras puses – kā pusaudža protesta forma, kur paaugstinātas agresijas iemesli ir meklējami saskarsmes problēmās ar apkārtējiem (Feldštein, Znakov & Semenjuk).

Tāpat, E. Eriksons pusaudžu agresiju saista ar adaptācijas negatīvo lomu, pašcieņas līmeņa neapzinātu samazināšanos, kas savukārt rada noteiktas adaptācijas problēmas (Munns), lokusa kontroles un pašcieņas līmeņa traucējumi (Kaplāns).

Pusaudžu attīstības periodā, bieži vien pusaudžiem agresija ir sava veida mērķa sasniegšanas process, psiholoģiskās izlādes process. Tā var izpausties arī, kā pašrealizācijas un pašapliecināšanās vajadzība.

Ir jāatzīmē, ka savos pētījumos Estefānija Esteveza Lopeza (Estefania Estevez Lopez at. At.,2008) atzīmē, ka pusaudžu agresija skolā ir saistīta ar nepieciešamību pēc sociālās atzīšanas, viņi vēlas būt spēcīgi līderi. Tādējādi parādās nepieciešamība aizsargāt savu „Es”. (Lopez E. E. at al., 2008).

- Pētījuma rezultāti liecina, ka pusaudžu vecumā raksturīgi vidēji agresijas līmeņa rādītāji, t.sk. Fiziskā agresija (22,5 punkti); Verbālā agresija (14,9 punkti); Dusmas (21,4 punkti);

Naidīgums (22,4 punkti). Kopējais agresijas indekss sastāda 81,1 punktus, kas atbilst vidējam agresijas līmenim.

Kā atzīmē Gulāne (Gulāne, 2002, 45), pusaudžu vecumā vērojamas atšķirības starp meiteņu un zēnu uzvedību. Meitenes šajā vecumā vairāk izmanto netiešas agresijas veidus (verbāla agresija, netieša agresija un negatīvisms), bet zēni dod priekšroku tiešai agresijai. Verbālās agresijas formas pusaudžu vecumā ir aizrādījumi, kritika, baumošana un aizvainojums. Tas saistīts ar pusaudžu spējām savas emocijas izteikt vārdos. Laika posmā no jaunākā skolas vecuma līdz jaunībai tādu reakciju samērs kā verbālā, fiziskā, negatīvisms un netiešā agresija mainās. Meitenēm šajā laikā dominē verbālā agresija un negatīvisms, bet zēniem – fiziskā agresija un negatīvisms. Iespējams, ka tas ir tāpēc, ka zēniem agresija vērsta „uz āru”, bet meitenēm – „uz iekšu”. (Gulāne, 2002, 45).

- Pētījuma rezultāti liecina, ka zēniem fiziskā agresija ir vairāk izteikta nekā meitenēm.

Bieži vien pusaudžiem agresija ir sava veida mērķa sasniegšanas process, psiholoģiskās izlādes process. H. Hekhauzena (Hekhauzen) novērojumi rāda, ka līdz 11 gadiem dominē fiziskā agresija, bet pusaudža gados agresijas formas pakāpeniski kļūst socializētas, piemēram, apvainošana vai sacensība. Pārāk riskanta ir situācija, kad iemācīta agresija piemērotos apstākļos var aktualizēties. Šādus apstākļus var radīt vienaudžu atbalsts, autoritatīva līdera atbalsts, stress, alkohola, narkotiku ietekme.

Novērtējot agresijas izpausmes pusaudžu vidū ir svarīgi, ņemt vērā arī indivīda uzskatus par sevi, kas nosaka ne tikai attieksmi pret sevi, bet arī norāda uz vispārinātu uzvedību grupā, traucējumus sevis paša uztverē, tādējādi agresiju jaunieši var pielietot, lai ietekmētu apkārtējo uzskatus par sevi.

Kā atzīmē R. Dreikurs (Dreikurs, 1954, kā minēts Ādlers, 2011), jebkura agresīva uzvedība ir vērsta uz vienu no trijiem mērķiem: demonstrēt varu; pievērst uzmanību; atriebties. Varas demonstrēšanas gadījumā tipiskas uzvedības formas ir tēlošana, dumpis, dusmu lēkmes un kaušanās.

Lai pievērstu sev uzmanību, pusaudzis cenšas izaicināt un aizskart citus. Šāda veida uzvedība veicina vēlāmā mērķa sasniegšanu. Ja tas izdodas, pusaudzis gūst apmierinājumu.

Pie tam, zēniem biežāk izpaužas sociālās integrācijas problēmas ar vienaudžiem, nekā tas ir meitenēm. Tāpat zēniem ir lielākas iespējas tikt atstumtiem vienaudžu vidū. Tas rada procesu, kura gaitā zēniem biežāk ir antisociāla un agresīva uzvedība nekā tas ir meitenēm.

- Pētījuma rezultāti liecina, ka 27% vecākiem raksturīgs augsts kompetences izjūtas līmenis; 46% - vidējs un 27% - zems.

Teorētiskā literatūrā atzīmēts, ka Vecāku kompetences izjūta ir personas apmierinātība un priekšstats par savu efektivitāti vecāku lomā (Johnston & Mash, 1989, kā minēts I. Skreitule - Pikše, S. Sebre, 2008, 68).

Tas nozīmē, ka pētījuma izlasē, 73% vecāku (27% - augsts kompetences izjūtas līmenis un 46% - vidējs kompetences izjūtas līmenis) ir pārliecināti par savām prasmēm, lomu un efektivitāti bērnu audzināšanas jautājumos.

Ir jāatzīme, ka vecāku prasmes ir konsekventas un pozitīvas prasmes, kas ir saistītas ar interaktīvu dalību bērnu aprūpē un audzināšanā. (Bornstein, 2002). Pētījumos ir pierādīts, ka ir vērojama pozitīva korelācija starp vecāku audzināšanas prasmēm un bērnu agresīvu uzvedību ārpus mājām (Duncan, 2004; Grych, Wachsmuth - Schlaefel, & Klockow, 2002). Vecāku prasmes ir tieši saistītas ar spēju izvēlēties pareizo audzināšanas stilu.

- Pētījuma rezultāti liecina, ka saistība starp pusaudžu agresijas izpausmēm un vecāku kompetences izjūtu nav statistiski nozīmīga. To apliecina Pirsona korelācijas koeficients $r = 0,14$; $p > 0,05$.

Ir jāatzīmē, ka visbiežāk pusaudžu agresiju un vecāku kompetences izjūtu var saistīt ar tā saukto attiecību agresiju, gadījumos, kad vecāku kompetenta / nekompetenta uzvedība attiecībā pret audzināšanu izraisa negatīvas emocijas vai uzvedības aspektus pusaudzīm.

Vecāku un pusaudžu mijiedarbība ir svarīgs ģimenes attīstības faktors tās attīstības kontekstā, kurā bērni apgūst sociālās uzvedības modeļus. Šīs zināšanas tiek gūtas no ģimenes modeļa balstoties uz sociālo pieredzi, kas ir gūta no vecākiem. Gūstot negatīvu pieredzi, tādu kā agresijas izpausmes, pusaudzis vēlāk šo izpausmi pārnes uz citu vidi, piemēram, izturas agresīvi pret saviem draugiem un vienaudžiem.

Šādu korelācijas pētījuma rezultātu var skaidrot ar to, ka ne vienmēr augsta vecāku kompetences izjūta ir saistīta ar pozitīvu vecāku un bērnu mijiedarbību. Izšķiroša loma šajā gadījumā ir vecāku zināšanām par bērna attīstību un audzināšanu – vecāku kompetence. Tāpat pētījuma rezultātus varēja ietekmēt vecāku sociālais stāvoklis, ģimenes ienākumi, izglītība, kā arī tas vai ģimenē ir abi vecāki, vai tikai viens no tiem, kā arī bērnu skaits ģimenē. Iespējams, ka rezultātu iespaidoja arī autora izvēlētais respondentu aptaujāšanas laiks (no pl.18.00 – 20.00), kad tie ir noguruši no dienas darbiem un vietas izvēle (dzīvesvietā), jo ne katrs jūtas komfortabli ieaicinot svešu cilvēku. Tāpat nozīmīgs ir fakts, ka autors un izvēlētie respondenti ir viena pagasta iedzīvotāji. Līdz ar to, iespējams, ka aptauju anketās sniegtās atbildes nav patiesas. Šī izlases grupa ir pārāk maza, lai iegūtu pilnīgākus rezultātus.

Iegūtie rezultāti parāda, ka 73% vecāku ir vidēja, ar tendenci uz augstu, kompetences izjūta. Autors pieļauj, ka šie vecāki, iespējams, spēj radīt drošu, komfortablu vidi, kurā pusaudži var mācīties pozitīvu sociālo uzvedību un tajā pašā laikā nomākt negatīvās sociālās uzvedības pazīmes, tādas kā agresiju.

Līdz ar to, vecāku augsta līmeņa pozitīva audzināšana gan no tēva puses, gan no mātes puses nodrošina savstarpējo attiecību agresijas izpausmes samazināšanos no pusaudžu puses.

Jošito Kavabata (Yoshito Kawabata), Van Ling – Cengs (Wan-Ling Tseng) un Nikija R. Krika (Nicki R. Crick) veica pētījumu par „Mātes un tēva audzināšanas stils un relāciju agresijas izpausmes bērniem un pusaudžiem”, kur iegūtie rezultāti liecina, ka vecākiem, kam ir augsts sociālās kompetences (sociālo prasmju kopums) līmenis raksturīga pozitīva attieksme pret saviem audzināmiem pusaudžiem, šādās ģimenēs veidojas daudz kvalitatīvākas un pozitīvākas attiecības starp vecākiem un pusaudžiem un mazāk izpaužas agresija no pusaudžu puses.

Atbildot uz izvirzīto pētījuma jautājumu: „Vai pastāv saistības starp pusaudžu agresijas izpausmēm un vecāku kompetences izjūtu?” ir jāatzīmē, ka dotajā pētījuma izlases grupā nav novērojama statistiski nozīmīga korelācija starp vecāku kompetences izjūtu un pusaudžu agresijas izpausmēm.

Kā norāda N. R. Kriks (Crik), attiecību agresijas izpausmes var parādīties ne tikai ģimenē, bet arī vienaudžu starpā, skolā attiecībā pret skolotājiem (Crick, Ostrov & Werner, 2006).

Galvenie secinājumi

- nav statistiski nozīmīgas saistības starp pusaudžu agresijas izpausmēm un vecāku kompetences izjūtu;
- vecākiem raksturīgs vidējs kompetences izpausmes līmenis;
- pusaudžu vecumā raksturīgs vidējs agresijas izpausmes līmenis;
- pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības fiziskās agresijas izpausmē starp meitenēm un zēniem;
- zēniem fiziskās agresijas līmenis ir augstāks nekā meitenēm;
- agresijas izpausmes var parādīties ne tikai ģimenē, bet arī vienaudžu starpā, skolā attiecībā pret skolotājiem.

Nobeigums

Bakalaura darbs atspoguļo pusaudžu agresijas izpausmes saistību ar vecāku kompetences izjūtu.

Veicot teorētiskās literatūras analīzi tika secināts, ka:

- Mūsdienu psiholoģijā nav viennozīmīga agresijas parādības skaidrojuma.
- Agresivitāte ir individuāla vai grupas īpašība, un tā var mainīties plašā diapazonā ne tikai attiecībās starp cilvēkiem, bet arī katra konkrēta indivīda izpausmēs, galvenokārt atbilstoši sociālās mijiedarbības efektivitātei.
- Pusaudžu vecumposms ir saistīts ar straujām izmaiņām personības attīstībā gan psiholoģiski, gan fizioloģiski, kas stipri ietekmē viņa sociālo statusu.
- Agresijas izpausmei pusaudža attīstības vecumposmā var būt gan sociāli negatīva, gan sociāli pozitīva loma.
- Pusaudžu agresija ir neatņemama personības attīstības sastāvdaļa.
- Pusaudžu agresija tiek aplūkota, kā:
 - sociālās adaptācijas problēma;
 - kā protesta forma, kur paaugstinātas agresijas iemesli tiek aplūkoti saskarsmes problēmās ar apkārtējiem;
- Pusaudžu vecumā meitenes vairāk izmanto netiešas agresijas veidus (verbāla agresija, netieša agresija un negatīvisms), bet zēni dod priekšroku tiešai agresijai (fiziska agresija un negatīvisms).
- Vecāku kompetences izjūta ir personas apmierinātība un priekšstats par savu efektivitāti vecāku lomā, kur efektivitāte (pašefektivitāte) – vecāku pārliecība vai spriedums par savām spējām organizēt un veikt ar bērna audzināšanu saistītos uzdevumus, bet apmierinātība - emocijas, ko vecāki izjūt pildot savu lomu. Ne vienmēr augsta vecāku kompetences izjūta ir saistīta ar vecāku un bērnu mijiedarbību. Izšķiroša loma šajā gadījumā ir vecāku zināšanām par bērna attīstību un audzināšanu – vecāku kompetencei.
- Vecāku kompetence ir vairāku ar pusaudža audzināšanu saistītu prasmju kopums, kas ietver: vecāku prasmes; sociāli kognitīvās prasmes; paškontroles prasmes; stresa vadības prasmes; sociālas prasmes.
- Vecāku un pusaudžu mijiedarbība ir svarīgs ģimenes attīstības faktors tās attīstības kontekstā, kurā bērni apgūst sociālās uzvedības modeļus.

- Pusaudžu agresiju un vecāku kompetences izjūtu var saistīt ar relāciju (attiecību) agresiju, gadījumos, kad vecāku kompetenta / nekompetenta uzvedība attiecībā pret audzināšanu izraisa negatīvas emocijas vai uzvedības aspektus pusaudzīm.
- Relācijas agresijas izpausmes var parādīties gan ģimenē, gan vienaudžu starpā, gan skolā attiecībā pret skolotājiem.
- Augsta kompetence gan no tēva puses, gan mātes puses nodrošina zemu relācijas agresiju no pusaudžu puses.

Nemot vērā pētījumā iegūtos rezultātus, tiek secināts, ka pētījuma izlasē vecākiem ir raksturīga augsta kompetences izjūta. Autors pieļauj, ka šiem vecākiem varētu būt raksturīga pozitīva attieksme pret saviem audzināmiem pusaudžiem; šādās ģimenēs veidojas daudz kvalitatīvākas un pozitīvākas attiecības starp vecākiem un pusaudžiem, kā rezultātā mazāk izpaužas agresija no pusaudžu puses.

Līdz ar to, atbildot uz izvirzīto pētījuma jautājumu: „Vai pastāv saistības starp pusaudžu agresijas izpausmēm un vecāku kompetences izjūtu?” ir jāatzīmē, ka pētījuma izlases grupā nav vērojama statistiski nozīmīga korelācija starp vecāku kompetences izjūtu un pusaudžu agresijas izpausmēm.

Tā kā teorētiskās literatūras avoti liecina, ka attiecību agresijas izpausmes var parādīties ne tikai ģimenē, bet arī vienaudžu starpā, skolā attiecībā pret skolotājiem (Crick, Ostrov & Werner, 2006), iegūtie pētījuma rezultāti dos iespēju tālāk veikt pētījumus šajā virzienā, izpētīt, kādi sociālie faktori veicina agresijas izpausmes vienaudžu starpā, skolā, u.c..

Darbā apkopotās rezultātu un to interpretācijas praktiskās izmantošanas iespējas attiecās uz sociālo zinātņu un psiholoģijas studentiem, vecākiem, kuri vēlas paplašināt savu redzesloku un citiem interesentiem.

Izmantotās literatūras saraksts

- Ādleris A. (2001). *Individuālpsiholoģija skol.*, Lekcijas skolotājiem un audzinātājiem; Rīga : Apgāds Zvaigzne ABC, 176 lpp..
- Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of personality. In L. Pervin & O. John (Eds.), *Handbook of Personality* (2nd ed.). New York: Guilford Publications.
- Berkowitz L. (1962). *Aggression: Its Causes, Consequences, and Control.*, New York: McGraw-Hill, 361 p (13).
- Beron, R. & Richardson, D. (1997). *Aggression*. SPB: Sankt – Peterburg: [Berons R. & Ričardsons D.] 336 p..
- Bornstein, M. (2002). Parenting infants. In M. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting* (2nd ed., Vol. 1, pp. 3-43). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Boxer, P., & Dubow, E. F. (2002). A social cognitive information processing model for school-based aggression reduction and prevention programs: Issues for research and practice. *Applied and Preventive Psychology*, 10, 177–192.
- Briggs-Gowan, M. J., Carter, A. S., Skuban, E. M., & Horwitz, S. M. (2001). Prevalence of social-emotional and behavioural problems in a community sample of 1- and 2-year-old children. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40(7), 811–819.
- Buelga, S., Ravenna, M., Musitu, G., & Lila, M. S. (2006). Epidemiology and psychosocial risk factors associated with adolescents drug consumption. In S. Jackson, & L. Goossens (Eds.), *Handbook of Adolescent Development*. UK: Psychology Press, 419 p..
- Cinamon, R. G., Weisel, A., & Tzuk, K. (2007). Work-family conflict within the family: Crossover effects, perceived parent-child interaction quality, parental self-efficacy, and Life - role attributions. *Journal of Career Development*, 34, 79-100.
- Collins D., Jordan, C., Coleman, H. (2009). *An Introduction to Family Social Work*. Brooks Cole; 2 edition, 12 p (428 p).
- Costigan, C. L., Cox, M. J., & Cauce, A. M. (2003). Work – parenting linkages among dual-earner couples at the transition to parenthood. *Journal of Family Psychology*, 17, 397-408.
- Crick, N. R., Ostrov, J. M., & Werner, N. E. (2006). A longitudinal study of relational aggression, physical aggression, and children's social-psychological adjustment. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 34, 131–142.

- Druviete I., Ļihačeva R., Lika I. (2002). *Kā palīdzēt pusaudzīm attīstīt intelektu*. Latvija: Sorosa fonds, 15 lpp..
- Duncan, R. D. (2004). *The Impact of Family Relationships on School Bullies and Victim* In D. L. Espelage, & S. M. Swearer (Eds.), *Bullying in American schools: A socialecological perspective on prevention and intervention* (pp. 227–244). Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Emler, N., & Reicher, S. (2005). Delinquency: Cause or consequence of social exclusion? In D. Abrams, J. Marques, & M. Hogg (Eds.), *The Social Psychology of Inclusion and Exclusion* (pp. 211–241). Philadelphia: Psychology Press.
- Erikson E. H.(1994). *Identity: Youth and Crisis*. W.W.Norton & Company, 57, 158 p..
- Erikson E. H.(2002). *Detstvo i Obchestvo*. Sankt – Peterburg: Rech, 2002, 27 s..
- Eriksons E. H. (1998). *Identitāte: jaunība un krīze*. Rīga: Jumava, 12 lpp..
- Espelage, D. L. (2002). *Bullying in early adolescence: The role of the peer group*. Champaign, IL: ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education (*ERIC Document Reproduction Service No. ED471912*), National Institute of Education. U K: 1985, 92 p.
- Gardner, F., Burton, J., & Klimes, I. (2006). Randomised controlled trial of a parenting intervention in the voluntary sector for reducing child conduct problems: Outcomes and mechanisms of change. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47, 1123-1132.
- Grych, J. H., Wachsmuth-Schlaefel, T., & Klockow, L. L. (2002). Interparental aggression and young children's representations of family relationships. *Journal of Family Psychology*, 16, 259–272.
- Gulāne V. (2002). *Vardarbība ekrānos un agresija*. Rīga: RaKa, 45 lpp..
- Hall C. S. (2000). *A Primer of Freudian Psychology*. Plume. 18 p.
- Hughes, Elizabeth K., Gullone, Eleonora. Reciprocal relationships between parent and adolescent internalizing symptoms. *Journal of Family Psychology*, Vol 24(2), Apr 2010, 115-124
- Innstrand, S. T., Langballe, E. M., Espnes, G. A., Falkum, E., & Aasland, O. G. (2008). Positive and negative work–family interactions and burnout: A longitudinal study of reciprocal relations. *Work & Stress*, 22, 1-15.
- John, O. P., & Gross, J. J. (2007). Individual differences in emotion regulation. In J. Gross (Ed.), *Handbook of Emotion Regulation* (pp. 351–372). New York: Guilford Press.

- Karen S. Budd. (2001). Assessing Parenting Competence in Child Protection Cases: A Clinical Practice Model. *Clinical Child and Family Psychology Review*, Vol. 4, No 1.
- Kerpelman, J. L., & Smith-Adcock, S. (2005). Female adolescents' delinquent activity—The intersection of bonds to parents and reputation enhancement. *Youth and Society*, 37(2), 176–200.
- Kutnick P., Baines E., Blatchford, P. (2008). Promoting Effective Group Work in the Primary Classroom: *A Handbook for Teachers and Practitioners Routledge*, 16 p.,(123 p).
- Latvijas Universitātes raksti (2008). Psiholoģija. Nr. 742, (*Vecāku kompetences izjūtas skalas adaptācija Latvijā.*), 94 lpp. (67 – 77).
- Lopez Estefania Estevez et al. (2008). Adolescent aggression: Effects of gender and family and school environments. *Journal of Adolescence*, vol 3, 433–450 p.
- Mislavskij J.A. (2001). *Samoregulacija i Aktivnostj Lichnosti v Junicheskom Vozrastje*. Moskva: Pedagogika, 46 s..
- Papalia D. E., Olds, S. W. & Feldman R. D.(2001). Aggression in Elementary School Children: *Human Development*. Boston: McGraw – Hill Book Company; 8th edition, 48 p..
- Parsons T. (1964). *The Social Structure of Personality*. The Free Press, Collier – Macmillan LTD, London.
- Patterson, G. R., DeGarmo, D. S., & Forgatch, M. S. (2004). Systematic changes in families following prevention trials. *Journal of Abnormal Psychology*, 31, 621-633
- Pepler, D. J., & Craig, W. M. (2005). Aggressive girls on troubled trajectories: A developmental perspective. In D. J. Pepler, K. C. Madsen, C. Webster, & K. S. Levene (Eds.), *The development and treatment of girlhood aggression* (pp. 3–28). Mahwah, NJ: Lawrence Earlbaum Associates, Inc.
- Peter G. Mezo & Elaine M. Heiby. A Comparison of Four Measures of Self-Control Skills. *Assessment*.(2004). Volume: 11, Issue: 238 – 250 p.
- Prinstein, M. J., Boergers, J., & Vernberg, E. M. (2001). Overt and relational aggression in adolescents: Social-psychological adjustment of aggressors and victims. *Journal of Clinical Child Psychology*, 30, 479–491.
- Psiholoģijas vārdnīca* (1999). dr. habil. Psihol. G. Berslava redakcijā, Rīga: Mācību grāmata, 157 lpp..
- Puškarevs I. (2001). *Attīstības psiholoģija* .Tālmācība pedagoģijā . Rīga: RaKa, 88 lpp..
- Putnick, D.L., Bornstein, M.H., Hendricks, C., Painter, K.M., & Suwalsky, J.T.D. (2008).

- Parenting stress, perceived parenting behaviors, and adolescent self-concept in European American Families. *Journal of Family Psychology*, 22(3), 752-762.
- Raizis Ļ. (2000). *Matemātiskās zinātnes sociālajās zinātnēs*, (Mazā pedagoģiskā bibliotēka. Teorija. Prakse,) Rīga: RaKa, 296 lpp., tabulas, grafiki; Pielikumi – 261. – 292. lpp..
- Raščevska M. & Kristapsone S. (2000). *Statistika psiholoģijas pētījumos*, Rīga: Izglītības soļi, 356 lpp..
- Reņģe, V., (1999). *Personības psiholoģiskās teorijas*, Rīga: Zvaigzne ABC, 126 lpp.
- Secco, M. L., & Moffatt, M. E. (2003). Situational, maternal, and infant influences on parenting stress among adolescent mothers. *Issues in Comprehension Pediatric Nursing*, 26(2), 103–122.
- Svešvārdu vārdnīca*, (1999). Rīga: Apgāds Jumava (Dr.philol. J. Baldunčika redakcija), 879 lpp..
- Špalleka R. (2004). *Pubertāte*. Rīga: Apgāds Tapals, 184 lpp..
- Tisak, M. S., Tisak, J., & Goldstein, S. E. (2006). Aggression, delinquency, and morality: A social-cognitive perspective. In M. E. Killen & J. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development* (pp. 611–629). New Jersey, Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Turiel, E. (2006). Thought, emotions, and social interactional processes in moral development. In M. E. Killen & J. Smetana (Eds.), *Handbook of Moral Development* (pp. 7–35). New Jersey, Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Underwood, M. K. (2003). *Social aggression among girls*. New York: Guilford Press. 300 p.
- Woolfson, L., & Grant, E. (2006). Authoritative parenting and parental stress in parents of pre-school and older children with developmental disabilities. *Child: Care, Health and Development*, 32(2), 177–184.
- Yoshito Kawabata, Lenneke, R.A. Alink, Wan-Ling Tseng, Marinus H. van Ijzendoorn, Nicki R. Crick. Maternal and paternal parenting styles associated with relational aggression in children and adolescents: A conceptual analysis and meta-analytic review. *Developmental Review* 31 (2011). 240–278 p.
- Zelmenis V. (1991). *Īss pedagoģijas kurss*. Rīga: Zvaigzne, 211 lpp..

Pielikumi

1.pielikums

1.1. tabula. Pusaudžu agresijas skalas izejošie dati

ID	Sex	Age	FA	VA	DU	N	AI
1	z	16	23	18	26	24	91
2	z	14	21	17	27	23	88
3	z	14	27	15	20	25	87
4	z	13	24	13	27	21	85
5	z	13	27	12	22	19	80
6	z	16	25	15	18	20	78
7	z	14	31	16	26	29	102
8	z	14	23	13	18	18	72
9	z	15	29	15	21	27	92
10	z	15	33	12	18	19	82
11	z	16	19	15	22	25	81
12	z	14	26	16	24	22	88
13	z	15	27	11	14	18	70
14	z	15	29	11	17	18	75
15	z	13	32	13	16	20	81
16	m	17	15	12	14	16	57
17	m	15	11	13	12	19	55
18	m	16	17	16	16	23	72
19	m	16	21	22	33	26	102
20	m	14	25	19	32	24	100
21	m	15	15	9	22	26	72
22	m	14	25	13	18	19	75
23	m	15	23	18	21	24	86
24	m	14	22	18	24	27	91
25	m	14	14	12	17	17	60
26	m	15	18	18	21	22	79
27	m	16	22	17	24	29	92
28	m	15	15	17	25	23	80
29	m	15	18	18	30	23	89
30	m	15	17	12	17	25	71

1. pielikuma turpinājums

1.2 tabula. Vecāku kompetences izjūtas skalas izejošie dati

ID	Sex	Age	AP	EF	VKI
31	s	50	28	28	56
32	v	41	25	34	59
33	v	34	35	33	68
34	v	48	22	21	43
35	s	39	17	21	38
36	s	37	6	17	23
37	s	40	23	30	58
38	s	47	14	25	39
39	s	40	22	26	48
40	s	45	23	27	50
41	s	44	27	23	50
42	v	37	19	25	44
43	v	53	34	32	66
44	s	44	30	27	57
45	v	43	17	23	40
46	s	38	31	28	59
47	v	43	14	17	31
48	s	41	10	18	28
49	v	45	27	32	59
50	s	41	16	25	41
51	s	37	28	27	55
52	v	51	22	25	47
53	s	35	17	22	39
54	s	36	20	19	39
55	v	40	32	25	57
56	v	40	23	26	49
57	s	32	29	22	51
58	v	41	17	20	37
59	s	43	28	23	51
60	s	44	20	25	45

Aprakstošā statistika

2.1 tabula. Pusaudžu agresijas skalas izejošo datu aprakstošā statistika

	Fiziskā agresija	Verbāla agresija	Dusmas	Naidī- gums	Agresijas indekss
Respondentu skaits	30	30	30	30	30
Aritmētiskais vidējais	22,5	14,9	21,4	22,4	81,1
Vidējā standartklūda	1,041	0,544	0,973	0,655	2,189
Mediāna	23	15	21	23	81
Moda	15 ^a	12 ^a	18	19 ^a	72
Standartnovirze	5,70	2,98	5,33	3,59	11,99
Dispersija	32,53	8,88	28,39	12,86	143,75
Asimetrija, A	-0,065	0,214	0,406	0,083	-0,327
A standartklūda	0,427	0,427	0,427	0,427	0,427
Ekscess, E	-0,710	-0,399	-0,361	-0,913	-0,020
E standartklūda	0,833	0,833	0,833	0,833	0,833
Amplitūda	22	13	21	13	47
Minimums	11	9	12	16	55
Maksimums	33	22	33	29	102
Sum	674	446	642	671	2433
Q1 25%	17,8	12,0	17,0	19,0	72,0
Q2 50%	23,0	15,0	21,0	23,0	81,0
Q3 75%	27,0	17,3	25,3	25,0	89,5

2. pielikuma turpinājums

2.2. tabula. Vecāku kompetences izjūtas skalas izejošo datu aprakstošā statistika

		Apmieri- nātība	Efektivi- tāte	Vecāku kompetences izjūta
Respondentu skaits		30	30	30
Aritmētiskais vidējais		22,5	24,9	47,6
Vidējā standartklūda		1,291	0,830	1,984
Mediāna		22,5	25,0	48,5
Moda		17	25	^{39a}
Standartnovirze		7,07	4,55	10,87
Dispersija		49,98	20,67	118,12
Asimetrija, A		-0,261	0,180	-0,244
A standartklūda		0,427	0,427	0,427
Ekscess, E		-0,301	-0,388	-0,278
E standartklūda		0,833	0,833	0,833
Amplitūda		29	17	45
Minimums		6	17	23
Maksimums		35	34	68
Sum		676	746	1427
Q1	25%	17	22	39
Q2	50%	23	25	48
Q3	75%	28	27	57